

HUSZÁR ZSUZSA

A múzeum, ahogyan önmagára emlékszik

Centenárium, ünnepi helyzet indít tanulmányírássra: 100 éves a pécsi múzeum. Az intézmény saját történetét a közelmúltban szakközleményekben, ismeretterjesztő cikkekben tette közzé, elsősorban a szűkebb pátria érdeklődő közönsége számára hozzáférhetően. E másodlagos források felhasználásával vázlatos betekintést kívánunk nyújtani a pécsi múzeum történetébe, közművelődési tevékenységébe, és utalni szeretnénk a múzeum mint intézmény művelődéstörténeti jelentőségére. Művelődés- és intézménytörténeti szempontjaink érvényesítésén túl a Pécsi Vároستörténeti Múzeumban 2005. december végéig látható centenáriumi „Emlék-kép” című kiállítás apropóján az időkezelés kérdését vetjük fel, s az időkezelés koncepcionális jelentőségét hangsúlyozzuk az intézményesülő múzeumpedagógia számára.

A múzeum mint intézmény történeti kialakulása

A görög museion, „múzsáknak szentelt berek”. Alexandriában tudományos gyűjteményeket is jelölt. Ezekben a gyűjteményekben elsősorban írásos emlékeket helyeztek el, ugyanakkor a templomokban és a szentélyekben is kialakultak tárgyi gyűjtemények. Már az ókori Rómában tudatos felhalmozás folyt, s az európai középkoron is végighúzódik a ritkaságok, régiségek és művészeti tárgyak gyűjtése. A néprajzi tárgyak gyűjtésének a nagy fölfedezések adták az első indítást. A korai előzmények ellenére a múzeumi gondolat csak a 18. század végén érlelődött meg; kialakulásának és a mai értelemben vett múzeumok létrehozásának időszaka Európában a 19. század. (Balázs, 2000)

Magyarországon a „múzeum” mint fogalom a 18. század közepe tájától használatos. Mai ismereteink szerint írásos formában először az 1730–1740 között tűnik fel, méghozzá asztalos mesterek számláin, nagyenyedi professzorok számára készített könyvespolcok tételeiként. A 18. században a múzeum jelenthetett könyvtárat, dolgozószobát, szertárt, lehetett különleges természeti tárgyak gyűjteménye is. Két irodalmi folyóirat is hordozta nevében: az 1788-ban indított *Magyar Múzeum* és az 1813-ban megjelent *Erdélyi Múzeum*. Ez utóbbi, irodalmi fogalomhasználat az antik jelentésre utal vissza, amennyiben a múzeum a múzsáknak szentelt hely.

A mai értelemben vett múzeumok kialakulása mindenütt már meglévő gyűjteményekre alapozódott. A legkorábbi példa a londoni British Múzeum, amely *Sir Hans Sloane* orvos és természetbűvár hagyatékára épülve 1759-ben nyitotta meg kapuit. Történelmi, politikai akarat játszott közre abban, hogy a párizsi Louvre képgyűjteményét a polgári forradalom köztulajdonná nyilvánította, így vált 1793-ban Európa legelső közgyűjteményévé. Építészeti szempontból a legelső, kifejezetten múzeum céljára emelt létesítmény Kasselban épült királyi gyűjtemény, a *Museum Fridericanum* számára. (R. Várkonyi, 2003)

Magyarországon a legrégebb gyűjtemény a Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Múzeuma Sárospatakon. Ennek első leltár-

könyve 1774-ből való, de maga a gyűjtés már az 1700-as évek első évtizedének végén megindult. (Balázs, 2000)

Magyarország a 18. századból gyűjtemények sokaságával lépett a 19. századba. Valamiféle leletmentő szenvedéllyel mindent gyűjtöttek: ásványokat, érmeket, pecséteket, régi okleveleket, festményeket, könyveket, különleges ritkaságokat vagy egyszerűen csak érdekesnek talált dolgokat. Saját korának gyűjteményi mozgalmát szellemi és anyagi tehetsége révén *gróf Széchenyi Ferenc* (1754–1820) összegezte. Az 1786-ban nagy költséggel létrehozott könyv-, térkép-, érem-, címer- és képgyűjtemény a múzeumalapítási mozgalom kiteljesedése volt. (R. Várkonyi, 2003) A magyar múzeumügy kitüntetett jelentőségű eseménye *Széchenyi* példaértékű gesztusa, amellyel 1802-ben magángyűjteményét Nemzeti Múzeum céljaira ajánlotta fel. „A magyarországi politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális viszonyok, az 1802-ben megalapított Magyar Nemzeti Múzeum után, a kiegyezést követően, a 19. század utolsó évtizedeiben jutottak a fejlődés és az igények azon szintjére, hogy a vidéki városokban is létrejöttek (...) a múzeumi egyesületek, egyletek. E civil szervezetek aktív tevékenysége nyomán megnyitották kapuikat az első állandó kiállítások, múzeumok.” (B. Horváth – Huszár, 2004. 8. o.) „A lokális, városi, illetve regionális múzeumok alapítására többnyire a 19. század végéig került sor, a területi (megyei) múzeumok a 20. század során jöttek létre.” (Balázs, 2000. 449. o.) Az izgalmas folyamat állomásait mint a gyűjtemények metamorfózisát tekinthetjük. (R. Várkonyi, 2003).

Az intézménytípus elterjedése és a tárgyi gyarapodása ellenére R. Várkonyi Ágnes nyomán hiányként regisztrálható, hogy a tárgyi gyarapodással a szellemi feldolgozás nem tudott lépést tartani. Bár a Magyar Nemzeti Múzeumot mint tárgyakat, kincseket őrző és bemutató intézményt előkelő helyen jegyzik a világ kiállításainak katalógusai, a múzeum eszméje, tartalmi értékei mégis mintha kiestek volna Európa történelméből. – panaszolja Várkonyi. „Több mint megrendítő tény, kultúránk értékvesztésének botrányos bizonyága” – minősíti továbbá – hogy a magyar művelődés történetét összefoglaló munkák rosszul vagy egyáltalán nem emlékeznek meg róla, a múzeum gondolata pedig lényegében feltérképezetlen területe a magyar történelemnek. (R. Várkonyi, 2003. 65. o.)

A 18. század delelőjétől a gyűjtemények struktúrája megváltozott, és az addig rendszertelenül felhalmozott érdekességek gyűjtése is, bemutatása is sajátos szempontokhoz, a tudomány és a tudományosság szempontjaihoz kezdett kötődni. Lassan minden területet ellenőrzése alá vont a tudomány. „Szigorú vizsgálat dönti el, mi az eredeti és mi a hamisítvány. Az értéket, a műkincset elválasztják a gyanús holmiktól” (R. Várkonyi, 2003. 69. o.) A régi korok iránti gyűjteménygyarapító érdeklődést fokozatosan váltja fel a tudományos érdeklődés a 19. század második felére. (Lengvári, 2004a) A korabeli pozitivisták tudományfelfogás, illetve a pozitívizmus mint objektivisták tudományos irányzat jól összefért a valóság tárgyi objektívációinak gyűjtésével.

Azonban a régi korok értékeinek elfogulatlan mentésén túl a gyűjtés mozgalomszerű jellege egyre inkább szimbolikus tartalmakat is hordozott. Az Osztrák-Magyar Monarchiában törvény biztosította, hogy a Magyarországon talált régiségeket Bécsbe kell szállítani, s a Habsburg államhatalomban a magyar királyságot reprezentáló gyűjtemény nem jöhetett létre. Ilyen körülmények között az önálló gyűjtemény a nemzeti önállóság kifejeződéseként nyert értelmet, s a nemzeti önazonosság támogatójává vált a felvilágosodás korában.

A nemzeti gondolat jegyében, „a modern nemzeti kultúra megfogalmazásának folyamatában a 18. századtól kezdve Európa számos pontján fedezte fel az értelmiség a helyi parasztkultúrákat, s emelte be azok különféle elemeit a jól körülírt nemzeti örökség tárházába.”¹

A népi kultúráról alkotott képet, annak társadalom- és tudománytörténeti összefüggéseit mint a nemzeti kultúrák vizsgálatának jellemző vonatkozását tárgyalja *Hofer Tamás* tanulmánya. Az Osztrák – Magyar Monarchiában a népi kultúra a nemzetiségek hivatalos egységének kulturálisan támogatott kifejezése volt.² A történeti Magyarországon belül is létezett a nemzetiségi kultúrák sokszínűségének egy ilyen, az ország egységét kifejező értelmezése. A soknemzetiségű néprajz-kép nyilvánult meg abban is, hogy 1889-ben a Magyarországi Néprajzi Társaság valamennyi nemzetiség számára külön szakosztályokkal indult, s 1896-ban, a millenniumi kiállítás ideiglenesen felállított néprajzi falujában 12 magyar porta mellett 12 nemzetiségi porta állt, sőt, az etnográfusok eredeti terve szerint 19 nemzetiséget kellett volna reprezentálni (*Hofer, 1989*). A „világ népeit” a saját népi kultúrájuktól a múzeumok világszerte többnyire elkülönített módon mutatták be, s e tárgykörben az egyetemi tanszékek is elkülönültek egymástól (*Hofer, 1989*). A nemzetfelfogás részeként a népi kultúra felfogásának létezett egy olyan irányzata, amely az ún. néplélek feltételezésén nyugodott, s a paraszti életforma ünnepnap, díszített tárgyaival összpontosított, ezekben keresvén a „néplélek” megnyilvánulásait. Ezzel szemben például az etológiához, antropológiához erősebb szálakkal kötődő budapesti iskola a népi kultúrát az egységként elképzelt emberi műveltség egy részeként, evolúciós kertben szemlélte, s mindennapi kultúrájában, hétköznapi tárgyaiban mutatta be. „Ez az objektivitásra törekvő, vizsgált témájától tudományos távolságot tartó beállítottság irritálóvá tudta tenni a magyarországi szaktudományos néprajzi álláspontot a romantikus-nemzeti kulturális mozgalmak számára.” (*Hofer, 1989. 61. o.*)

A múzeumi gondolat Európában két párhuzamosan futó irányzat, a romantika és a klasszicizmus jegyében formálódott, s a nemzeti és egyetemes emlékezés objektivációjaként intézményesült. „A múzeum a tárgyak, könyvek alkotások összessége, s mint ilyen, sajátos látványenciklopédia. Egyetemes tudást őrző és kínáló mivoltában az ország, a nemzet státusszimbóluma.” (*R. Várkonyi, 2003. 70. o.*)

A múzeum eredeti, kincsőrző funkciója idővel kibővült. A múzeum komplex feladat – és tevékenységrendszerében a gyűjtés, megőrzés, bemutatás hármassága mellett a tudományos kutatás, a közművelődési tevékenység, a kiadványozás, illetve ezek hierarchiája, változó profilja emelhető ki. A mai tendenciákra és elvárásokra a látogatóbarátság, a nyitottság, az interaktivitás és a virtualitás fogalmaival utalunk.

Érthető, hogy virtuális kiállítás, virtuális látogatás az országos statisztikának egyelőre nem szokványos kategóriái, s indokolt, hogy történeti szempontú tanulmányunkhoz, a történeti statisztikához forduljunk.³ A közművelődés két szférájáról, a múzeum mellett a könyvtárról mutatunk néhány adatot.⁴

¹ Kisbán Eszter (1989): *Parasztéletről nemzeti jelkép: a gulyás esete 1800 körül*. Janus, 1989 tél, VI. 1. 53. o.

² 1887-ben indult „Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben” címmel egy impozáns kiadványsorozat, amely épp az egység érdekében kívánta bemutatni a monarchia földrajzi és nemzetiségi, néprajzi sokszínűségét. (ld. Hofer, 1989. 60. o.)

³ A közelmúlt közművelődési mutatóiról ld. Kultúrstatistikai adattár 2002. KSH. Budapest.

⁴ Forrás: Évszázadok statisztikája KSH 2001 73. o.

Megnevezés	Tárgyév			
	1925	1955	1990	2000
Könyvtárak száma	87	10705	7350	3585
Ezer lakosra jutó kölcsönzött könyvtári egység	97	2630	4112	4636
<i>Száz lakosra</i>	<i>10</i>	<i>263</i>	<i>411</i>	<i>436</i>
Múzeumok száma	39	83	754	812
Száz lakosra jutó múzeumlátogatás	7	22	135	99

A KSH 2000. évi adatai szerint Magyarországon 100 lakosra 99 múzeumlátogatás jutott, vagyis átlagosan minden lakosra egy.⁵ A fenti adatok arra utalnak, hogy lehetnek kiaknázatlan lehetőségek.

A múzeum önmeghatározása – a múzeum lámpa vagy tükör?

A múzeumok azok a helyek, ahová a művészet meghalni megy, ráadásul ennek a „temetésnek” egyre kevesebb a résztvevője – provokál *Karen Benbassat* tanulmánya (*Benbassat, 2003*) a múzeum–temető, a kiállítás–temetés analógia felkínálásával. Abban a pillanatban, amikor például egy kép megtalálja a helyét egy kiállító-terem falán, csupán egy tárggyá válik – írja Benbassat, mert mint állítja, nincs rá garancia, hogy a munkának kulturális közhaszna, folytonossága, élete lesz a múzeumon belül. A művek és a látogatók között a kapcsolat nem magától értetődő, a kulturális csere folyamata meglehetősen kritikus és igen összetett. A múzeumpedagógusok célja ezért, hogy „felélesszék” a tárgyakat, vagyis kapcsolatba hozzák a közönséggel, megakadályozva a tárgyak metaforikus halálát a kiállítóterekben. Segítheti az élő kapcsolat létrejöttét, ha a múzeumnak határozott képe van önmagáról, saját kulturális szerepéről.

Karen Benbassat szerint a múzeumi szférában a tudatosságnak ez a foka gyakran hiányzik, nem kis részben a megbízható elméletek hiányából adódóan is. A múzeumok önmeghatározása, szereplehetőségei szempontjából két eltérő szemléletmódot különböztet meg, amikor a lámpa és a tükör metaforákat használja. A lámpa, amely eldugott, másként nem látható helyekre is bevilágít. (A régészet lehet például olyan lámpás, amelynek feltárásai során napvilágra kerül, bemutathatóvá válik valami a múltból, abból a múltból, ami a látogató számára valószínűleg kuriózum, de mindenképpen valami alapvetően más.) A tükör ezzel szemben mindig arról beszél, aki belenéz. Abból, ahogyan belenéz, a tükör a legtöbbet magáról a nézőről árulja el. A tükör metafora a tekintetre magára utal, arra a módra tehát, amiként például „megrendeződik” egy kiállítás. A prezentáció módja magáról a korról beszél, amelyben épp abban, s nem másfajta formában létezhet a kiállítás s benne a néző nézése.

Még egy „fényes” hasonlat, már-már frázis *Várkonyitól*: „Miként a lencsék – Kepler kifejezésével élve – fókuszba gyűjtik a fényt, a múzeum az emberiség tudásanyagát koncentrálna, ablak a világra, és az ország megmutatja, amit a sajátjából a nagy egészhez hozzátehet. Kettős tükör minden múzeum: megmutatja a nemzet arcát és az áttűnő másikat, a világ, az emberiség, az univerzum arcvonásait.” (*R. Várkonyi, 2003. 71. o.*)

⁵ Évszázadok statisztikája. KSH 2001. 73. o.

A pécsi múzeum létrejötte, 100 éves történetének vázlata

Univerzális szempontunkat helyi szempontokra váltva kiindulópontunk az, hogy Pécs páratlan adottságait a múzeumügy szempontjából is figyelemreméltónak fogjuk tekinteni. „Ez az adottság röviden így jellemezhető: kétezer év óta nagy kultúrák rétegződnek egymásra, és mindegyik kor reprezentáns emlékei megtalálhatók itt (...). E nagy kultúrák tanúi: a római kori város és temető, a népvándorlás idejének temetői és a város területén megmaradt ókori épületekben meghúzódó keresztény »civilizált« lakosság nyomain, a Szent István által alapított püspöki központ, a magyar középkor sajnos csak romjaiban megmaradt kolostorai, az első magyar egyetem, a török hódoltság korából származó épületegyüttesek, dzsámik, fürdők, az újrainduló polgári élet szerény házai, a 19. századi iparosodás központjai, a 20. század mindenki által átélt változásainak szeretett-nem szeretett objektumai.” (Kárpáti, 2004, 35. o.) Ezek között az objektumok között Sopianae ókeresztény temetője méltán vált a világörökség részévé, félő azonban – írja Kárpáti Gábor régész –, hogy „a fentiekben vázolt sokszínű hagyatékunkról hajlamosak vagyunk megfeledkezni. Elfeledkezünk arról, hogy a »holtak városa« mellett létezett, s létezik itt az »élők városa« is.” (Kárpáti, 2004, 35. o.) Ennek nyomain kevésbé látványosak, kisebb részben láthatóak, bemutatathatóvá tételükre kevesebb szándék irányult. Római kori utak, városfalak, lakóházak, fürdők, kutak mind-mind az egykor volt emberek élő városát idézik.

A középkori és újkori város ugyanazon területre épült, így nem ritka, hogy a történelmi korok hagyatéka kevert rétegsorrendben helyezkedik el. (Lengvári, 2004a) A világörökségi pályázat egyik fázisában éppen e rétegzettség vetődött fel mint koncepció, tehát a kultúrák egymásra rétegződésének problémája és ennek helyi koncentrációja. (Ujvári, 2004).

Az épített és a természeti örökséget számon tartó világörökségi program 1972-ben indult eredetileg a fokozott védelmet érdemlő materiális értékek megkülönböztetett kezelésére. 1989-ben született meg az UNESCO ajánlása a hagyományos kultúra és folklór védelméről, 1998-ban pedig meghirdették „az emberiség szóbeli és szellemi örökségének remekművei” programot. A múzeumok nemzetközi szervezete, az ICOM 2004-et a szellemi örökség éveként határozta meg. Ez a folyamat egyrészt kifejezi a kulturális örökség eszméjének sikeres pályafutását, másrészt a materiális és szellemi örökség elhatárolásának fenntartásával az anyagi és szellemi kultúra kettősségének régi, mára a kortárs kultúraelméletek által többnyire meghaladott felfogását testesíti meg. (Fejős, 2005) Az örökség szerepe, hogy éltsen, táplálja a közösséget, az identitást, a folytonosságot és a történelem eszméjét. Az örökség nem reflektálatlan, hanem reflektált múlt, s ebben az értelemben a történelemhez hasonlós, nem pedig a társadalmi-kulturális folyamatosság tapasztalatához. Az örökség önálló kulturális termék, örökségként való létezésében a tudatos szerveződés és szervezettség elemei túlsúlyban vannak a spontaneitással szemben. Jóllehet a múlttal kapcsolatos kötelekei adják létjogosultságát, az örökség, mint kulturális termék nem annyira a múlttól, hanem inkább a jelenről szól. Feltételezhető, hogy a „megfoghatatlan” szellemi örökséggel kibővült örökségkoncepció nem hagyja érintetlenül a múzeumok világát, s a fogalmi, szemléleti változást kísérő kulturális politika a múzeumokat is alapjaiban fogja érinteni. (Fejős, 2005)

A pécsi ókeresztény temető 2000-ben került fel a világörökségi listára, s a diplomaátadás 2001 novemberében volt. (B. Horváth – Huszár, 2004) A világörökséggé

válás és a múzeumalapítás szempontjából egyaránt a legrégebbi történeti adalék, hogy egy ókeresztény emlék – a Péter-Pál sírkamra – megtalálása 1780-ban, a plébánia épületének alapozásakor arra készítette *Josephus Koller* kanonokot, hogy átterveztesse a plébániát. Ez feltétlenül egy nagyon fontos gesztus volt, a tudatos műemlékvédelem egyik legelső gesztusa Magyarországon. Gyakorlatilag ettől fogva vetődött fel a múzeumalapítás gondolata Pécssett. A leletmentésnek, értékörzésnek ez a gesztusa (a korszakra jellemző készlettel párosulva) majd kétszáz évig arra ösztönözte a pécsi értelmiséget, hogy gyűjtse, főlhalmozza a múlt értékeit (*Ujvári, 2004*).

Az 1870-es és 1880-as években meginduló nagyarányú városi csatornaépítés, köz- és magánépítések számtalan régészeti emléket, azon belül római leletet hoztak felszínre. Az építkezések során előbukkanó út-és épületmaradványok, sírok és szórványleletek a korabeli sajtó híradásai által is erősítve formáltak, alakították a pécsi közvéleményben a város antik eredetének tudatát. Mai szemmel nézve igazán sajnálatos, hogy nem készült, illetve nem maradt fenn korabeli dokumentáció, és a leletek többsége is elkallódott. (*Lengvári, 2004a*) Fontossá vált azonban a lakosság figyelmének fenntartása. A korszak régészei, levéltárosai, helytörténészei nemcsak szakközleményekben, hanem a helyi sajtóban és nyilvános előadásokon is ismertették egy-egy új lelet jelentőségét. Az előkerült leletek arra inspirálták a kutatókat, hogy áttekintsék ismereteiket, felülvizsgálják elgondolásaikat, különösen a korabeli város kiterjedésére, a város egyes részeinek lokalizációjára vonatkozóan. (*Lengvári, 2004a*)

A vidéki múzeumok alapításának egyengetője volt, hogy a 19. század utolsó évtizedében a vidéki városokban is létrejöttek a múzeumi egyesületek, egyletek a helyi civil és egyházi értelmiség, a helyi polgári és hivatalnokréteg, illetve a politikai elit támogatásával. Pécssett 1897-ben az alapszabályzat kidolgozására, a gyűjtemény gyarapítására, múzeumi épület kijelölésére a város vezetőinek részvételével Múzeumi Bizottság alakult, s aktív előkészítő munkába kezdett. (*Sarkadi, 2004*). A múzeumi gondolat már korábban, az 1870-es években, egy alapítványtevéssel megfogalmazódott.⁶

1901-ben azután megalakult a Pécs-Baranya megyei Múzeum Egyesület is, amely tevékenységének egyik fő területeként a római és középkori leletek és objektumok megmentését választotta. Így Pécssett is a múzeumi egyesületek aktív tevékenysége nyomán nyitották meg kapuikat az első állandó kiállítások, ill. múzeumok. „A nyilvános múzeum olyan iskola, amelybe mindenki bejárhat tanulni, tudós és tudatlan egyaránt (...) Míg azonban az iskolában a tanár saját lelki tartalmát önti tanítványaiba, addig a múzeumban az okosan szemlélő önmagát képezi.”⁷

Pécssett is – mint általában – a nagyobb egyházi, magán-, és iskolai gyűjtemények váltak a múzeumi gyűjtemények alapjává, s az így kialakult törzsanyag hosszú időre meghatározta a múzeum fejlődésének irányát. A pécsi múzeum létrejötte elhúzódó, többlépcsős folyamat eredménye. „A városi múzeum – ténylegesen, első állandó kiállításának megnyitásával – 1904. november 27-én jött létre”. (*Nagy, 2004. 45. o.*) Ez tehát a centenáriumi megemlékezés alapja.

⁶ 1871-ben Farkas István ügyvéd, 48-as honvédtiszt végrendeletében ezer forintot ajánlott fel a Pécssett fölállítandó városi múzeum és könyvtár részére. Marosi Arnold: A Pécsi Városi Múzeum története. In.: Emléklapok a Pécsi Városi Múzeum megnyitási ünnepségéről. 1905. 11. o.

⁷ A Pécsi Múzeum gyűjteményanyagáról és az intézmény pedagógiai jelentőségéről az első igazgató, Marosi Arnold ír a pécsi ciszterci főgimnázium 1994/1905.évi értesítőjében Idézi Sarkadi Eszter i. m. 79. o.

A kezdeti időszakban a gyűjtemények négy osztály kezelésébe tartoztak. *Marosi Arnold* 1905. évi kiállítási kalauza szerint: „természetrizsi, régészeti, ipar-és képzőművészeti. Tervben van még néprajzi és könyvtárosztály létesítése...”⁸

„A gyarapodási naplóból kiderül, hogy bankártól asztalosig, kereskedőtől gyárosig, bányamérnökötől gimnáziumi tanárig szinte mindenki kötelességének érezte adományait gyarapítani Pécs új büszkeségét, a múzeumot.” (*B. Horváth – Huszár, 2004. 6. o.*)

1938-ban *Dombay János* igazgatásával létrejött a Vármegyei Múzeum. Ezt 1943-ban nyilvánították közgyűjteményé, s a II. világháborút követően megindult a városi és a megyei múzeum szervezeti egységének megteremtése. A két múzeum egyesítésére az államosítást követően 1951-ben került sor. *Dombay János* érdeme a ma is vállalható névválasztás, amellyel „Pécs-Baranyai Múzeum”-ot Janus Pannoniusról nevezték el.⁹

A Janus Pannonius Múzeumnak 1958 óta a Baranya Megyei Tanács, majd a folytonosság révén annak jogutódja, a Baranya Megyei Önkormányzat a fenntartója. A város és a megye területén lévő múzeumok szervezeti irányítója a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága. (*Romváry, 2004*) A 2004-ben megnyitása 100. évfordulóját ünneplő Pécsi Városi Múzeum a mai Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága első, jogelőd intézményének tekinthető.

Felvethető a kérdés, hogy sok vagy kevés száz esztendő egy múzeum történetében. Ha tekintetbe vesszük, hogy a pécsi múzeum alapítása viszonylag késői fejlemény, azt kell mondanunk, hogy nem sok, bár a számvetéshez épp elég. A pécsi múzeum önmagáról alkotott képét tükrözi, hogy: „A Múzeum minden társadalmi rendszerben az enciklopédikus ismeretnyújtás, a történelmi tudatformálás, a nemzeti azonosságtudat elmélyítésének fontos intézménye.” (*B. Horváth – Huszár, 2004. 6. o.*)

„A magyar múzeumügy – ha sommásan akarunk fogalmazni – a reformkor óta virágzik, ill. a reformkor óta válságban van.” (*B. Horváth – Huszár, 2004. 6. o.*) Kétes értékű állandóságot a tervezhetetlenség mutat, amely a szakma története során folyamatosan napirenden lévő probléma, amint *B. Horváth Csilla* és *Huszár Zoltán* jelzi, abból adódóan, hogy több kezdeményezés és próbálkozás után sincs a magyar múzeumoknak hatályos szakmai finanszírozási normatívája. Megítélésük szerint ez a mindenkori fenntartó szándékainak kiszolgáltatott helyzetet eredményez. Tény, hogy az elmúlt évtizedben gyarapodtak a pályázati lehetőségek, növekedtek a források, de a múzeumi feladatellátást ezzel egyelőre nem sikerült stabilizálni. (*B. Horváth – Huszár, 2004*) „A rendszerint szűkös körülmények közepette a normális fejlődés menete is szűkre volt szabva.” (*Romváry, 2004. 86. o.*) Az állandó helyiséggondok, raktározási és restaurálási problémák ellenére a pécsi múzeum az alapítás óta az ország egyik számottevő gyűjteményévé fejlődött. (*Sarkadi, 2004*)

A pécsi múzeum közművelődési tevékenységének vázlatos áttekintése

Már az 1901-ben megalakult Pécs-Baranyai Múzeumi Egyesület alapszabályzatának célkitűzéseiben szerepelt „a múzeum közművelődési hatásának terjesztése” (*Tillai,*

⁸ Vezető a pécsi városi múzeumban. Írta Marosi Arnold ciszt. főgymn. tanár, múzeumi igazgató. Pécs, 1905. Idézi Nagy Erzsébet, 2004. 45. o.

⁹ A szervezeti felépítésről szólva megemlítjük, hogy hazánkban – kísérletképpen – először Baranyában kerültek tanácsi kezelésbe a múzeumok. 1958-tól három vidéki intézmény, a mohácsi Kanizsa Dorottya Múzeum, a szigetvári Zrínyi Miklós Múzeum és a Komlói Múzeum is a Baranya Megyei Tanács általános irányítása alá került. (Tillai, 2004. 254. o.)

2004) A múzeum első igazgatója, *Marosi Arnold* a ciszterci főgimnázium 1904/1905 évi értesítőjében szolt az új intézmény közművelődési és pedagógiai jelentőségéről, s bemutatta az első állandó kiállítás anyagát; leírása különnyomatként múzeumi vezetőként is megjelent.¹⁰ A kezdeti időkben a diákok ingyenesen látogathatták a múzeumot minden nap, a nagyközönség pedig szombat és vasárnap. A múzeumlátogatók száma a múzeum első évtizedében néhány ezres nagyságrendű volt: évente 3-5 ezer között váltakozott. Az első világháború krízisét követően az 1920-as évektől a múzeum élénkülő érdeklődés mellett működött tovább; látogatottsága 1925-ben a 15 ezerhez közelített. Ebben az időszakban a gyűjtemények gyarapításával egyenrangú feladatává vált az időszakos kiállítások rendezése, s a kiállítási koncepció is érzékelhetően változott: „Főként a didaktikai szempontokra kell figyelni. Azt kell kiállítani, ami a városra nézve jellegzetes és a látogatókra nézve tanulságos” – fogalmazta meg 1929-ben a múzeum akkori igazgatója, *Fejes György*.¹¹

A harmincas években, *Török Gyula* régész-igazgató időszakában a módszeres régészeti munka mellett olyannyira megerősödött a képzőművészeti gyűjtés, hogy a 30-as évek végére a képgyűjtemény vonzotta a legtöbb látogatót.¹² Az utóbbi években a múzeum látogatottságának eddigi tetőpontját érte el egymillió feletti látogatószámmal (*Tillai, 2004. 263. o.*)

Az 1960-as évek a fellendülő honismereti mozgalomnak köszönhetően hoztak pozitív fejleményeket. Az iskolai honismereti szakkörök által is folytatott néprajzi gyűjtés nyomán több településen jött létre muzeális iskolai gyűjtemény; ezek némelyike későbbi falumúzeumok alapját képezte.¹³ A hatvanas évek közművelődési munkájából kiemelendők az ún. tablós vándorkiállítások, ezek jártak településről – településre népszerűsítő előadások kíséretében, s az akkori állandó kiállítások iskolai, pedagógiai hasznosíthatóságának lehetőségeiről pedig 1961-ben módszertani anyagot jelentetett meg a múzeum (*Tillai, 2004*). „Az 1961-ben elsőként megrendezett Múzeumi Héten Pécssett 28 000 látogatót regisztráltak.” (*Romváry, 2004. 66. o.*) 1962-ben, az első Múzeumi Hónap alkalmából alakult meg a Pécs-Baranyai Múzeum-és Baráti Kör, és az év végén került nyomdába a múzeum ismeretterjesztő sorozata, a Janus Pannonius Múzeum Füzetei első száma. (*Romváry, 2004*) Az ismeretterjesztés igényének növekedésével járó múzeumi feladatok megszaporodására reagálva 1969-ben nevezték ki a Janus Pannonius Múzeumban az első főállású népművelőt, s ezekben az években vezették be ismét a diákok számára az ingyenességet, a nagyközönség számára pedig a szombati díjmentes látogatási napot.

Az 1970-es évektől a turizmus fellendülése mind a látogatók mind a feladatok számában érezteti hatását. Az 1970-es évektől kezdődően intenzív fejlődés mutatkozott, egymás után nyíltak meg a múzeum új állandó kiállításai,¹⁴ és a Káptalan utcá-

¹⁰ Marosi Arnold: Vezető a Pécsi Városi Múzeumban. Pécs, 1905. Marosi Arnold: A múzeumok és Pécs. In.: A pécsi ciszterci rend főgimnázium értesítője 1904-1905 1-28. o.

¹¹ Fejes György múzeumigazgató 1929. évi jelentéséből, a kiállítás átszervezéséről a Főfelügyelőség számára. Idézi Sarkadi, 2004. 87. o.

¹² Ma az intézmény leglátogatottabb kiállítása évi 70-100 ezer látogatóval a Zsolnay Kerámia Kiállítás, amelyben a százazredik látogatót 1968-ban, a Zsolnay Gyár fennállásának 100. évfordulója évében köszöntötték. (Tillai, 2004. 254. o.)

¹³ Néhány település, ahol – a BMMI által is támogatott – iskolai gyűjtemény alapú falumúzeum jött létre: Egerág, Tormás, Áta.

¹⁴ Reneszánsz Kőtár, 1972, Csontváry Múzeum, 1973, Zsolnay Kerámia Kiállítás (átrendezés) 1974, Vasarely Múzeum, 1976.

ban gyakorlatilag kialakult hazánk egyedülálló múzeum utcája.¹⁵ Ez az időszak figyelemreméltó időszaki kiállításokat¹⁶ hozott különösen a képzőművészet terén, s a kortárs művészet bemutatásának olyan hagyományai teremtődtek meg mint például az Országos Képzőművészeti és Kerámia Biennálé azóta is tartó seregszemléje.

A hetvenes években a munkásművelődés illetve a brigádmozgalom keretei között havonta egy alkalommal nyitott tárlatvezetést szerveztek valamelyik múzeumban. „A brigádnaplót lehet, hogy egy ember pecsételtette le, de mindig volt közönség és mindig volt szakvezetés.”¹⁷ A későbbiekben népszerű programnak bizonyult a Csontváry Matiné is, amely inkább az elit közönséget célozta meg.

A múzeum kiadványozási tevékenységében mindenekelőtt rendszeresen megjelenő évkönyvet említjük: a Janus Pannonius Múzeum Évkönyve először 1956-ban jelent meg elsősorban a múzeum tudományos eredményeinek publikálására. A múzeum által megjelentetett egyéb sorozatok¹⁸ és kiállítási katalógusok a szakmai publikáláson túl fontos közművelődési funkciókat is ellátnak. A múzeumi közönséggel való kapcsolattartás és az ismeretátadás új eszközeként jelent meg 1986-ban a múzeum *Örökség* című kiadványa, amely azonban nem volt hosszú életű. Múzeumpedagógia szempontból a kiállítás-vezető, illetve foglalkoztató füzeteket emeljük ki.¹⁹

1962-től az 1980-as évek végéig kiemelkedő közönségkapcsolati rendezvény volt októberben az Országos Múzeumi és Műemlékvédelmi Hónap. Évről-évre ennek keretében állította ki a múzeum restaurátorainak aktuális munkáit. A múzeumi hónap keretében új típusú programokra is sor került: történelmi játszóházakra vagy a Mecsek természeti és történelmi értékeinek ismertetésére szervezett gyalogtúrákra. Jól integrálható a múzeum közművelődési tevékenysége az 1977 óta létező Tájak Korok Múzeumok civil kezdeményezéshez és helyi csoportjának tevékenységéhez. Bár a civil kezdeményezés és tehervállalás nem mérhető a századelő pécsi múzeumi hőskorának áldozatkészségéhez, a múzeum olykor jelentős társadalmi tényezővé tud válni ma is. Az elmúlt évtizedben arra is volt példa, hogy egy az elnéptelenedés veszélyének kitett falu megújulását segíthették elő a múzeum szakemberei, tájházának működő, élő múzeummá alakításában közreműködve.²⁰ A közművelődési tevékenység kézzelfogható eredménye, hogy az 1990-es évek látogatószám-csökkenése megállt, és 1999/2000-ben jelentős növekedést ért el. Az utóbbi időben a pécsi kiállítóhelyeket több mint 300 ezer, a baranyaiakat közel 200 ezer látogató tekintette meg évente. (B. Horváth – Huszár, 2004)

A legfrissebb fejleményekre utalva elmondjuk, hogy a centenáriumi alkalmából a helyi sajtóban indult útjára egy tízrészes sorozat 100 év 100 kérdés címmel, és folytatódik az örökségi vetélkedő iskolai csapatokra alapozva. Az előző tanévben 600 gyermek vett részt ebben a helyi kulturális értékekkel kapcsolatos vetélkedésben, idén pedig már 800 általános iskolás korú diák kapcsolódott be. Felkészülésüket a

¹⁵ Bővebben lásd. Romváry Ferenc: Modern Magyar Képtár – Múzeum utca. Pécsi Szemle, 2004 tél, 82-98. o.

¹⁶ pl. Mozgás' 70 kiállítás.

¹⁷ Bükkösi László közművelődési szakember visszaemlékezését idézi Tillai Gábor. Tillai, 2004. 255. o.

¹⁸ Dunántúli Dolgozatok, Természettudományi Sorozat, Történettudományi Sorozat, Néprajzi Sorozat, Művészettörténelmi Sorozat.

¹⁹ Régészeti kincsek Baranyában. Kiállításvezető és foglalkoztató füzet 9-12 éveseknek.

²⁰ Magyarlukafán a BMMI az 1970-es 80-as évek fordulóján újított fel a vidék hagyományos kultúráját bemutatandó két pajtát. Ennek a tájháznak a bázisán működik a Magyarlukafai Néprajzi Műhely, ahol kézműves mesterségek tanítása folyik. Az egyutcás, zselici település elnéptelenedésének megállításában szerepet játszott a tájház működésére épülő közösség-szervező tevékenység, Andrásfalvy Bertalan, Kékes Tóbiás és Lovas Kata és mások igyekezete.

helyi TV speciális ismeretterjesztő és a csapatokat bemutató műsora is segíti, kiszélesítve az érdeklődők rétegét. Rendszeresek a múzeumi órák és tárlatvezetések, folytatódnak a Múzeumi Műhely tematikus programjai a diákokat és a felnőtteket külön-külön is megcélzó foglalkozásokkal.

A centenáriumi erőfeszítésekhez méltó, jelentős elismerés, hogy a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága 2004-ben múzeumpedagógiai nívódíjat nyert. Az intézmény a nívódíjat a NEKÖM képviselőjének indoklása szerint²¹ a középiskolás korosztályra gyakorolt vonzerejével, illetve közönségkapcsolati, látogatóbarát tevékenységével érdemelte ki az elismerést. A Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága ambíciózus munkával, konferenciákon, nyilvános előadássorozatokkal, műhelyprogramokkal, rendszeres múzeumpedagógiai tevékenységgel éri el a szakmai és laikus közönséget.

Kiállítások időkezelése

A gyűjteményeket a közönség elé bocsátó bemutatás különféle kiállítási elveket követhet. Egy-egy kiállítás koncepciójának fontos eleme a kiállítás „időkezelése”. Megkerülhetetlen ez a szempont az eleve időhöz kötött, jubileumi, centenáriumi, millenniumi stb. bemutatókon. Megkockáztatjuk, hogy van értelme annak az interpretációnak, amely szerint minden kiállítás valamiféle „időutazás”, még ha a lépték jelentős mértékben különböző is. Egy-egy kiállítás idő-léptéke a bemutatott anyag természetéből is adódik. „A jelenlegi múzeumi struktúrában a természettudományos múzeumok anyaga hordozza a legszélesebb időintervallum bemutatásának lehetőségét: egy-egy kiállítással akár több 100 millió évet utazhatunk vissza az időben (...). A régészeti gyűjtemények az egyes régészeti korok, feltárások tematikus bemutatásával már jóval közelebb kerülhetnek a ma emberéhez, a látogatóhoz, de még mindig több ezer, illetve száz években mérhető az időutazás távolsága” (*Balázs, 2000. 450. o.*) „A történeti, néprajzi, iparművészeti gyűjtőkörű múzeumok egyenesen »az emberi ittlét« bizonyítékai. Egy képzőművészeti tárlat nemcsak korszakokra, hanem egyetlen esztendő termésére is koncentrálnak, de bármilyen jellegű is a kiállítás, mindenképpen többé-kevésbé »koncentrált idővel« dolgozik.” – állítja *Balázs Géza (Balázs, 2000)*. A kiállítás sűríti, tömöríti, olykor kimerevíti az időt. Ezért minden esetben fontos döntés a bemutatandó anyag átfogó időtartamának megválasztása, a bemutatott korszak kezdeti és végpontjának kijelölése. Ám nemcsak a bemutató anyag komponálандó meg ebből a szempontból, hanem a látogató ideje is. A látogatás ideje a látogató tevékenységstruktúrája mentén illeszthető ebbe az elrendezésbe – jó esetben – különféle látogatói szokásokhoz, a legkülönbözőbb látogatói magatartásokhoz igazodó módon. „A múzeumi kiállítások időkezelése meglehetősen egyöntetű, didaktikus, a megcélzott bemutatandó téma legkorábbi fellelhető tárgyi és dokumentációs adataiból kiindulva járja be a megismerendő utat a közelmúltig.” (*Balázs, 2000. 451. o.*) Ritkábban előfordul az is, hogy a látogató a jelenből kiindulva visszafelé halad az időben, ily módon fejt fel a szálakat, arra ösztönözve ezáltal, hogy a visszafejtés műveletével próbálja meg felismerni és kézben tartani a kapcsolatot a régmúlt és a jelen formák, a régi életformák és saját életformája között. De lényegét tekintve még ez a fordított időkezelés sem tér el a hagyományos, lineáris időkezelési

²¹ A nívódíj átadására 2004. október 5-én került sor Budapesten, a Természettudományi Múzeumban megrendezett tanévnyitó múzeumpedagógiai konferencián. A másik nívódíjas a Természettudományi Múzeum lett, részben azért, mert stabil közönségként tudja megtartani a fiatalabb, kiskisiskolás korosztályt.

módtól, amely a legtöbb történeti tematikájú múzeumi kiállításra a mai napig jellemző. A történeti kronológia mint a fejlődés ideájának alkalmas váza nem ritkán ideológiai, világmépi tartalmak, sajátos fejlődésképzetek közvetítője. A kiállítások tartalmi megértésében problémát okozhat bizonyos idői léptékek (túl nagy vagy túl kicsi) érzékelhetetlensége, felfoghatatlansága. Más természetű gondot jelenthet bizonyos időkategóriák (pl. földtörténeti korszakok) „üressége”, jelentéstelítetlensége a befogadó szempontjából. A látogató időtudatának a kiállítás koncepciójától eltérő differenciáltsága vagy viszonylagos differenciálatlansága nehezítheti a rendezői szándékok mentén történő befogadást. Zavart okozhat az is, ha egy múzeum kiállításai elbizonytalanító módon kezelik az időt, például úgy, hogy a tematikus bemutatás kedvéért termenként újra meg újra visszaugratják a látogatót egy már elhagyott, „megélt” korszakba.

Bizonyos értelemben a múzeumi gondolat a tárgyasult idő (object-temp) gondolata, s a tárgyi és szellemi örökség értékét a múlttól való szakadás adja meg. Épp ebből a szakadásból származik a tudatos megőrzés és védelem eszméje. (*Fejős, 2005*)

„Emlék-kép” centenáriumi kiállítás

Amint korábban jeleztük, a múzeumi gondolat Európában két párhuzamos irányzat, a klasszicizmus és a romantika szellemében fogant. Klasszikus hagyományra utal maga az elnevezés- *museion* – is, amely az antikvitásban a múzsák csarnoka, az elmélkedés szent helye. Az antik múzsák egyike Mnemoszyné, az emlékezés nimfája. „Az emlék a történeti vonatkozású muzeológiai ágak közös kulcsfogalma úgy is mint tárgyasult emlék és úgy is mint az emlékezés fönntartó folyamata. Az emlékkiállítás intenciója azonos a muzeológiáéval: megőrizni és fenntartani a kollektív emlékezetet.”²² Az emlékezés, az emlékezet intézményesül a múzeumban, és az európai múzeumok 19. századi kialakulása épp a nemzeti emlékezet és az egyetemes emlékezés felerősödő igényét juttatja kifejezésre. Az emlékezés ma is a múzeum alapvető cselekedete. Pécsen a Várostarténeti Múzeum centenáriumi kiállítása címében is jelzi ezt a kötődést.

A Pécsi Várostarténeti Múzeum *Emlék-kép* című kiállítása centenáriumi kiállítás, amelyben a 100 éves pécsi múzeum önmagának is emléket állít. Az emlék mint központi fogalom hangsúlyozott szervező elemmé válik, s az emlékezés tárgyaiban rétegzettségében, rétegződésében mutatkozik meg az ókor, a népvándorlás kora, a középkori és az újkor reprezentációiban a historikus idő, illetve annak a kiállításban nyújtott olvasata. „Az emlékképzés mozzanatának tárgyi és szöveges formái leggyakrabban az élet és a történelem, az egyéni és a historiai idő fordulópontjaihoz kapcsolódnak”²³. A muzeológiai szempontjából ezen fordulópontok legtermékenyebb válfaja az idő múlásától elválaszthatatlan fizikai elmúlás, amely hol a lét és a nemlét, hol a látszat lét és az öröklét közti átmenetként felfogott halál. A temetkezési kultúra, ennek történeti változása, illetve a funerális művészet az Emlék-kép kiállítás témája, s a kiállítás a halottkultuszra mint a mulandóság leküzdésének eszközére tekint. A temetkezési kultúrák a legkorábbi időktől utalnak a testet túlélő emberi minőség föltételezésére. A testet túlélő lélek feltételezése mellett általánosnak te-

²² Részlet a kiállítótér egyik ismertető táblájáról Várkonyi György főmuzeológus tollából.

²³ Részlet a kiállítás kísérő táblájának szövegéből (R. Várkonyi, 2004)

kinthető az az elképzelés is, hogy a holtak, bár utasok egy más világ felé, egy ideig még a földi világhoz is kötődnek.

A harmadik meghatározó elképzelés, hogy az elhunyt lelkének a szellemvilágban az élőkéhez hasonló szükségletei vannak. „A sírmellékletek ennek megfelelően többnyire az elhunyt személyéhez kötődnek, a halott nemének, korának, státuszának megfelelő tárgyakat tartalmaznak. Ezek lehetnek presztízstárgyak, használati tárgyak, munkaeszközök, vagy akár családtagok, szolgák is.” (Főzy, 2000. 300. o.) Az „utazás” (átmenet) megkönnyítése, az utazó felszerelése a szükséges dolgokkal a hátramaradók dolga, olyan rituális közösségi cselekedet, amely élő kapcsolat megélését jelenti a gondoskodásban, és a visszafordíthatatlanság kifejeződését a távollétben. „A temetési rítusok, halotti ünnepek részint az elhunyt lelkének igényeit hivatottak kielégíteni, részint a hátramaradottakat segítik a haláleset érzelmi elfogadásában. (...) A halhatatlan lélek föltételezése segít lelassítani az elválás amúgy drasztikusan hirtelen élményét, a *van* és a *nincs* közti pillanatszerű, durva átmenetet hosszabb folyamattá lágyítva.” (Főzy, 2000. 299. o.)

„Az emlékek tárházaként felfogott múzeum bizonyos fokig az élőlényekkel analóg módon viselkedik, születik, fejlődik, gyarapodik, válságokat él át, de eleve az emlék fogalmára épülő mivoltából adódóan nem vár rá az elhalás legfeljebb az évülés fázisa.”²⁴

A kiállítás rendezői olyan interdiszciplináris kiállítás létrehozására törekedtek, amelyben az intézményben művelt minden muzeológiai ág képviselteti magát. Ebből adódóan a kiállítás diszciplináris bázisát a muzeológia mellett a természettudomány, a régészet a néprajzi és a történettudomány jelenti.²⁵

Várkonyi György főmuzeológus az Emlék-kép című kiállítás koncepciójáról szólva egy szakvezetésen²⁶ elmondta, hogy: „Az emlékezés aktusával nem temetni akarjuk magunkat, hanem reprezentálni azt a folyamatot, amely meggyőződésünk szerint örökkévaló.” A szakvezetés a kiállítótérben elhelyezett konkrét megjelenítésen túl is érzékelhetővé tette az alapítók és az elődök szerepét, fontosságát, akik az emlékezés „tárgyaiként” legalább olyan hangsúllyal, s hivalkodásmentes finomsággal kerültek szóba, mint maguk a bemutatásra kiválogatott reprezentatív tárgyak.

Sarkadi Eszter (Sarkadi, 2004) és Nagy Erzsébet (Nagy, 2004) tanulmányai alapján a nagy elődök között csak néhány nevet emelünk ki: Farkas István ügyvéd, 48-as honvédtiszt nevét, aki a városi múzeum és könyvtár céljára 1871-ben, végrendeletében alapítványt tett. Azután a régészeti kutatás baranyai, és pécsi úttörőjeként Horváth Antal ügyvéd nevét, akinek tanítványa és munkatársa Juhász László. Az 1890-es években ők hozták létre azt a két legjelentősebb régészeti magángyűjteményt, amely azután a múzeum régészeti törzssanyagát alkotta. A múzeum első igazgatója tiszteletbeli megbízatás alapján 1903-tól Marosi Arnold, pécsi ciszterci főgimnáziumi tanár, a gimnázium természetrajzi szertárának öre, majd 1909-től Szőnyi Ottó jogász, liceumi tanár lett. Majorossy István pécsi polgármesterként és a Múzeum Egyesület tagjaként kitartóan munkálkodott a múzeum létrehozásán. 1927-ben

²⁴ Részlet a kiállítás kísérő szövegéből. (R. Várkonyi, 2004)

²⁵ Ezen osztályok történetéről, tevékenységéről lásd: Begovác Rózsa: Adatok a Néprajzi Osztály múltjából. Pécsi Szemle 2004 ősz 56-62. o. Gál Éva: Az Új- és Legújabb kori Történeti Osztály múltjából. Pécsi Szemle 2004 ősz 73-77. o. Nagy Erzsébet: A JPM Régészeti Osztályának története 100 év tükrében. Pécsi Szemle 2004 ősz 44-55. o. Vass Anna (2004): A JPM Természettudományi gyűjteményének története. Pécsi Szemle, 2004. ősz, 28-40.o.

²⁶ Várostörténeti Múzeum, Pécs, 2005. február 23.

róla nevezték el az intézményt. A kiemelkedő elődök egyike *Dombay János* pécsváradói adóhivatalnok, későbbi múzeumigazgató, aki a 30-as években kezdte meg ásatásait, s határozott kutatási program szerint, kutatói alapossággal tevékenykedett mintegy két évtizeden át. „A megyei gyűjtemény régészeti anyaga *Dombay János* rendszeres, a megye egész területére kiterjedő régészeti kutatásainak hozadéka.” (*Nagy, 2004. 48. o.*) *Dombay* mai szemmel nézve is szokatlan nagy alapossággal, publikációs szintű igényességgel dokumentálta leleteit, amint erről a kiállítás egyik vitrinében elhelyezett ásatási naplója is tanúskodik.

Gyűjtők és gyűjteményeik, kutatók és eredményeik, gondolkodásmód és kiállítás, ember és tárgy kapcsolatának szerves, elidegeníthetetlen volta mutatkozik meg, ennek az összefüggésnek az érzékeltetése és hiteles közvetítése az egyik kifejezett erénye a kiállításnak.

Az „Emlék-kép” kiállítás a látogatót egy olyan milióbe vezeti, amely témája ellenére nem nyomasztó komorságával vési bele magát a látogató emlékezetébe. Megtartja a természettudománnyal és a régészettel indító hagyományos időkezelést, s a kisebb idői léptékű szakágakkal – néprajzzal, újkortörténettel -a jelenhez közelítve zár. Indokolt ez az elrendezés annál is inkább, mert bár a *Balázs György* által emlegetett „idősokk” valószínűen akkor éri a látogatót, ha túl nagyot kell az induláskor ugrania visszafelé az időben, s éppen ezt ellensúlyozandó vezetik be néhol a fordított időkezelést (*Balázs, 2000*). Azonban ezen a kiállításon elképzelhetetlen lenne mindjárt az újkor tárgyaival (ravatal, dögcédulák, első világháborús katonai emlékek, korabeli temetések filmrészletei) indítani, hiszen a kiállításra betérőt a temetkezési kultúra témájában vélhetőleg a saját kora sokkolhatja inkább, így saját korának gondolat- és látványvilága még inkább igényli a rávezetést, mint a régmúlt tárgyi emlékeivel való szembesülés.

Már a bejárati pénztárcsarnokban megkezdődik a tárlat a múzeualapító elődök képeinek, jelentőségének bemutatásával és a Természettudományi Osztály egyetlen megmaradt muzeális (1947-ből való) tárolójával, amelyben ásványok, kőzetek és a pécsványatelepi mamutcsontok láthatók. A földszinti kiállítóterben aztán azonos légtérben a régészeti néprajzi és újkortörténeti bemutató épül egymásra a temetkezési szokások bemutatásával és a mögöttük lévő gondolkodásmód változásainak érzékeltetésével. Bronzkori hamvasztásos és vaskori csontvázas temetkezési mód bemutatása mellett a régészeti részben láthatóak *Dombay* zengővárkonyi feltárási anyagából az őskori lengyeli kultúra páratlan leletei *Dombay* erre vonatkozó tanulmányával együtt.²⁷ Ugyancsak látható egy sajátos római temetkezési mód különleges tárgyi emléke, az ún. kozármislenyi kocsi, illetve rekonstrukciója is.²⁸ A kora-árpádkorból köznépi temető feltárási anyagának leletegyüttese tanulmányozható.²⁹

A néprajzi anyag egyaránt utal a nemzetiségek és a felekezetek sajátosságaira; katolikus, református, unitárius szokásokra és a temetésnek olyan pogány eredetű formájára is mint a mohácsi busójárás téltemető hagyománya. A történeti rész az első világháború tömeghalál-élményének kataklizmáját tömegtárgyak (dögcédulák) és személyes dokumentumok (katonai emlékkönyvek) ellentétén keresztül teszi a bemutatáson túl átérezhetővé. A kiállítás érzékelteti azt a fordulatot is, amely a

²⁷ *Dombay János* (1939): A zengővárkonyi őskori telep és temető. *Archeologia Hungarica* XXIII. Magyar Történeti Múzeum, Budapest.

²⁸ Pannónia legépebben megmaradt és legpontosabban dokumentált kocsi-leletei közé tartozik. Földmunka során került elő 1969-ben. Kiss Attila tárta fel és adta közre.

²⁹ Lakatos Pál feltárása, 1954, Sellye.

család intim közösségéből kiemeli, elidegenített aktussá teszi a halált, s az iparszerűvé váló temetkezési kultúrát, barokkos külsőségeiben kompenzálja. Az Emlék-kép kiállítás az emeleti termék egyikében berendezett ún. ritkaság-gyűjteménnyel zárul, de nem a kezdeti gyűjtemények korabeli összevisszaságában, hanem rendezett módon, a múzeum egyes osztályai, a tárgyak régészeti, néprajzi, történeti és természet-tudományi jellege szerint elkülönítve. E tekintetben a tanító múzeum ideájáról vélhetően nem kívántak lemondani a kiállítás alkotói. Az *Emlék-kép* kiállítás létrehozói „a múlt időben felbukkanó tárgyakat, az azokat értő módon vizsgáló nagy elődöket és mindezek kapcsolatát a folyton elmúló, újjászülető, változó világgal együtt szándékoztak megragadni.”³⁰

A magyar múzeumügyben kitüntetett jelentőségűnek véljük a vidéki múzeumok megszületését, közművelődési szerepét, s törekedtünk arra, hogy a pécsi centenárium alkalmából a legfrissebb helyi közlemények feldolgozásával szűkebb pátriánk Pécs-Baranya múzeumügyére irányítsuk a közfigyelmet.

Irodalom

- B. HORVÁTH CSILLA – HUSZÁR ZOLTÁN (2004): A pécsi-baranyai múzeumok egy évszázada. In: Huszár Zoltán (szerk.): A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 48-49. (2003-2004) 5-93. o. BMMI, Pécs.
- BALÁZS GYÖRGY (2000): Tárgyak különös rendben:múzeumi idő. In: Fejős Zoltán (szerk.): A megfoghatatlan idő. 449-459. o. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- BENBASSAT, KAREN (2003): The Lamp or the Mirror: The Corious Position of Education in Museums. [www.hiceducation.org/Edu-proceedings/Karen Benbassat.pdf](http://www.hiceducation.org/Edu-proceedings/Karen%20Benbassat.pdf)
- FEJŐS ZOLTÁN (2005): Néprajz, antropológia – a kulturális örökség és az emlékezet kategóriái. *Iskolakultúra* 2005/3. 41-48. o.
- FÖZY VILMA (2000): Romlás és romolhatatlanság. Küzdelem az elmúlással. In: Fejős Zoltán (szerk.): A megfoghatatlan idő. 299-315. o. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- HOFER TAMÁS (1989): Paraszti hagyományokból nemzeti szimbólumok – adalékok a magyar nemzeti műveltség történetéhez az utolsó száz évben. *Janus*, 1989 tél, VI. 1. 59-74. o.
- KÁRPÁTI GÁBOR (2004): Contra damnationem memoriae (Az emlékezet kitörlése ellen). In: A pécsi világörökség. Örökségi Füzetek 2. 34-40. o. Pécs/Sopianae Örökség KhT, Pécs.
- LENGVÁRI ISTVÁN (2004 a): Sopianae kutatásának története. In: A pécsi világörökség. Örökségi füzetek 2. 55-62. o. Pécs/Sopianae Örökség Közhasznú Társaság, Pécs.
- LENGVÁRI ISTVÁN (2004 b): Dombay János és a Pécs-baranyai múzeumügy.1938-1961. Pécsi Szemle 2004 nyár, 88-91. o.
- NAGY ERZSÉBET (2004): A JPM Régészeti Osztályának története 100 év tükrében. Pécsi Szemle, 2004 ősz, 44-55. o.
- R. VÁRKONYI ÁGNES (2003): A múzeum. *Liget*, XVI. évf. 3. sz. 65-82. o.
- ROMVÁRY FERENC (2004): A pécsi múzeum vázlatos története 1945-től napjainkig. Pécsi Szemle, 2004 nyár, 64-87. o.
- SARKADI ÉSZTER (2004):100 éves a pécsi múzeum. Vázlatos történet a kezdetektől 1945-ig. Pécsi Szemle, 2004 tavasz, 72-91. o.
- TILLAI GÁBOR (2004): Tendenciák, jelenségek a 100 éves múzeum ismeretterjesztő és közművelődési tevékenységében. In: Huszár Zoltán (szerk.): A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 48-49. (2003-2004) 250-266. o. BMMI, Pécs.
- ÚJVÁRI JENŐ (2004): Nem romok halmaza a múlt. Újvári Jenő pécsi alpolgármesterrel beszélget Ágoston Zoltán. In: A pécsi világörökség. Örökségi füzetek 2. 68-73. o. Pécs/Sopianae Örökség Közhasznú Társaság, Pécs.

³⁰ Részlet a kiállítótérben elhelyezett ismertető tábláról.